

Store Mosse nationalpark

Uråldrigt och nyfödd
Den svenska berggrunden föddes för bortåt tre miljarder år sedan. Under årmiljonerna gled den isär, pressades samman, smälte och stelnade i nya formationer. Under Store Mosse villar spår efter flera omvälvande händelser av detta slag. För 1000 miljoner år sedan rännade marken och en 80 mil lång förkastning bildades. Smålandsgreniten och den sydöst-svenska gnejsen möttes och bildade en ny berggrund. Vind och vatten skulpterade berget till en nästan plan yta. Uppstickande restberg blev öar i ett hav av sten. Några av dessa bergshöjder sticker än i dag upp ur mossens flacka yta.

Den senaste istiden inleddes för 115 000 år sedan. Isen täckte som mest hela Skandinavien och en del av Central-europa. Isen omformade landskapet, bröt stenblock ur berget och plöjde upp löst material som den krossade och blandade.

Isen började sin reträtt för 18 000 år sedan och smälte till isälvar och vidsträckt isjöar. Stora mängder sand och morän virvlade med strömmarna och avsattes i sjöarna. I nationalparken finns "öar" av morän, Lövo och Södra Svåno, och en så skapad av en forsnad isliv. Vattendäcket var uråldrigt och samtidigt nyfött landskap framträdde. Här var var låg stora isblock kvar, så k dödsisar. När de smälte lämnade de gropar i terrängen. Vid Kringselbåro finns en sådan dödsisgrop.

Fågelornet vid Kävsjön

Fornbolmen och Rocknarna

För 13 500 år sedan täcktes Bolmensänkan och Store Mosse av sjön Fornbolmen. I norr låg den väldiga landsiska kvar. I takt med att isen drog sig tillbaka höjdes jordskorpan. Långsamt valde landskapet över åt söder vilket innebar att sjöns utlopp ändrade riktning och isjön tömdes ut via Lagan. Restsjöar som Bolmen minner om den stora isjön.

Den sand som svallats av Fornbolmens vågor låg oskyddad kvar på den övergivna sjöbotten. Vinden tog vid och skapade dyrryggar och öar av flygsand. Sanddynerna, kallade rocknar, förgrenar sig som ett nät genom nationalparken.

I döden villar livet

Ur det sargade och livlösa spirade framtiden. Gräs, örter, mossor, lavar och mammular slog följe med den smältande iskanten. Det blöta ytlaget låg blottat för solens intensiva strålar. Sida vid sida växte en unik blandning av nordliga fallväxter och sydliga stäppväxter. Vide, havtorn, dvärgbjörk och de första träden slog rot och en parklik tundra breddes ut i sig. För cirka 11 000 år sedan kom tall och hassel. Ett par tusen år senare blev klimatet mildt och rikliga regnväder gjorde att vattennivån steg. Sandheden försumpades och det började växa vitmossor i det vattenrika området. Döda växtdelar kunde inte förmultna i den syrefattiga miljön. Lager efter lager med halvt förmultnade vitmossor lades på varandra och myren växte sig hög. För drygt 5 000 år sedan blev klimatet svalare och vattenståndet sjönk. Växterna förlorade kontakten med grundvattnet och kärret utvecklades till moss.

Mossen är en av de kärkeväxtmiljöer som finns och endast ett fåtal växter trivs här. De är hänvisade till att livnära sig på den näring som kommer med nederbörden. Okentorta tuvor och blöta höjor växelspelar med varandra. I Store Mosse nationalpark är tuvorna bevarade med halvmeterbög dvärgbjörk, olika sorters vitmossa och knottiga martallar.

Tusentals silvertussar smycker mossen när tuvellan sätter frö. I juli blommar myrbljan och i augusti frestar honungsgula hjortron. När hjortronbladen blivit vackert röda är tranbären mogna. Här finns även en växt som inte nöjer sig med vad de fattiga mossorna erbjuder. Silesjär lockar till sig insekter med hjälp av röskimrande droppar på bladen. Insekterna fastnar i de sega dropparna och växten tar hand om den begärliga näring djuren innehåller. I höljerna växer flytvitmossa och vid sjökanten praktfull vattenklöver.

Store Mosse nationalpark består av flera högmossar omväxlande med kärr och åsliknande sandnyr. I kärren har växtörtern kontakt med grundvattnet och beroende på näringshalten i området blir växtligheten rik eller fattig. Kring högmossarna finns ofta laggar. Dessa är smala och blöta kärr som tar upp det vatten som rinner till från omgivande skogsområden. Uppträcket det fina laggar-kärret söder om Lilla Lövo, men var försiktig!

I päls och fjäderdräkt

På den karga tundra invid isjön Fornbolmen ströövade vild ren, jättehort, vildhäst och järv.

För 10 000 år sedan var björn, varg och uttrar mångtliga i området. Ett par tusen år senare blev älg, rådjur och kronhjort vanliga.

Store Mosse nationalpark är idag rik på vilt och chansen för minnesvärda möten med den är stor. Kalkande grenar och vajande buskage avslöjar en flyvande älg. En blinkande rådjursnos fångar doftslöjnen och vaksamma öron klipper. I skymningen börjar var, grävling och vessla röra sig över markerna. Enstaka lodjur besöker området.

Store Mosse nationalpark är rik på vatten. Sumpiga våtmarker, klara vattenspeglar, strandkanter och vassruggar lockar till sig fågelarter som dvärgbeckasin och småspov. Speciellt Kävsjön bjuder på fina livsmiljöer för fåglar och stora upplevelser för fågelintresserade.

Mossens längbenta fåglar, trana, jungpappare och storspov, kan betraktas från fågelornen eller naturgen. Fiskgusen, sjöarnas storfiskare, spanar över sjön. Under vår och höst övervinnas gungflyområdena av rastande fåglar. Grågås och slädgås avtecknar sig i V-formationer mot himlavalvet. År vindarna gynnarna kan man uppleva intressanta rovfågelsträck, främst under hösten.

Horsjön består idag av kärr och lever endast upp till sitt namn under högvattnet. Vissa år samlas hundratals sångsvanar här för att rasta på de vattenfyllda markerna. Det rika fågellivet vid Häradsösjön och Kävsjön överrastas under vår och sommar av en koloni med tusentals skrämtvår. I skydd av de skrämande mäsarna lever vigg, svarthakadopping och skedand.

När dagsljuset tonat bort och mäsarna slagit sig till ro klingar rödesmåttade rop över det svartnande vattnet. Storlommen ger karaktär och själ åt mossens karga sjö. Vintertid är fågellivet i nationalparken sparsamt. Våra största rovfåglar, kungsfalk och hävorn, samt korp övervintrar i området. Rovfågeln utfordras mellan november och mars.

Insekter

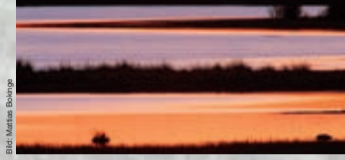
Store Mosse nationalpark lockar till sig insekter som kräver fuktig mark och vattenspeglar för sin utveckling eller överlevnad. Svärmar av mygg dansar i solnedgången. Dagligt ses luftens akrobater, trollsländorna, fara över mossmarken på jakt efter byten. Till sländornas bytesdjur hör flera arter av bromsar.

Utväl av Ramsarkonventionen och European Diploma

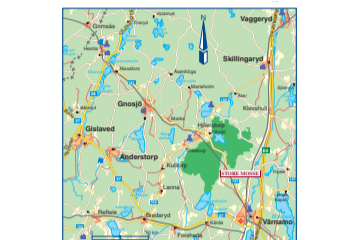
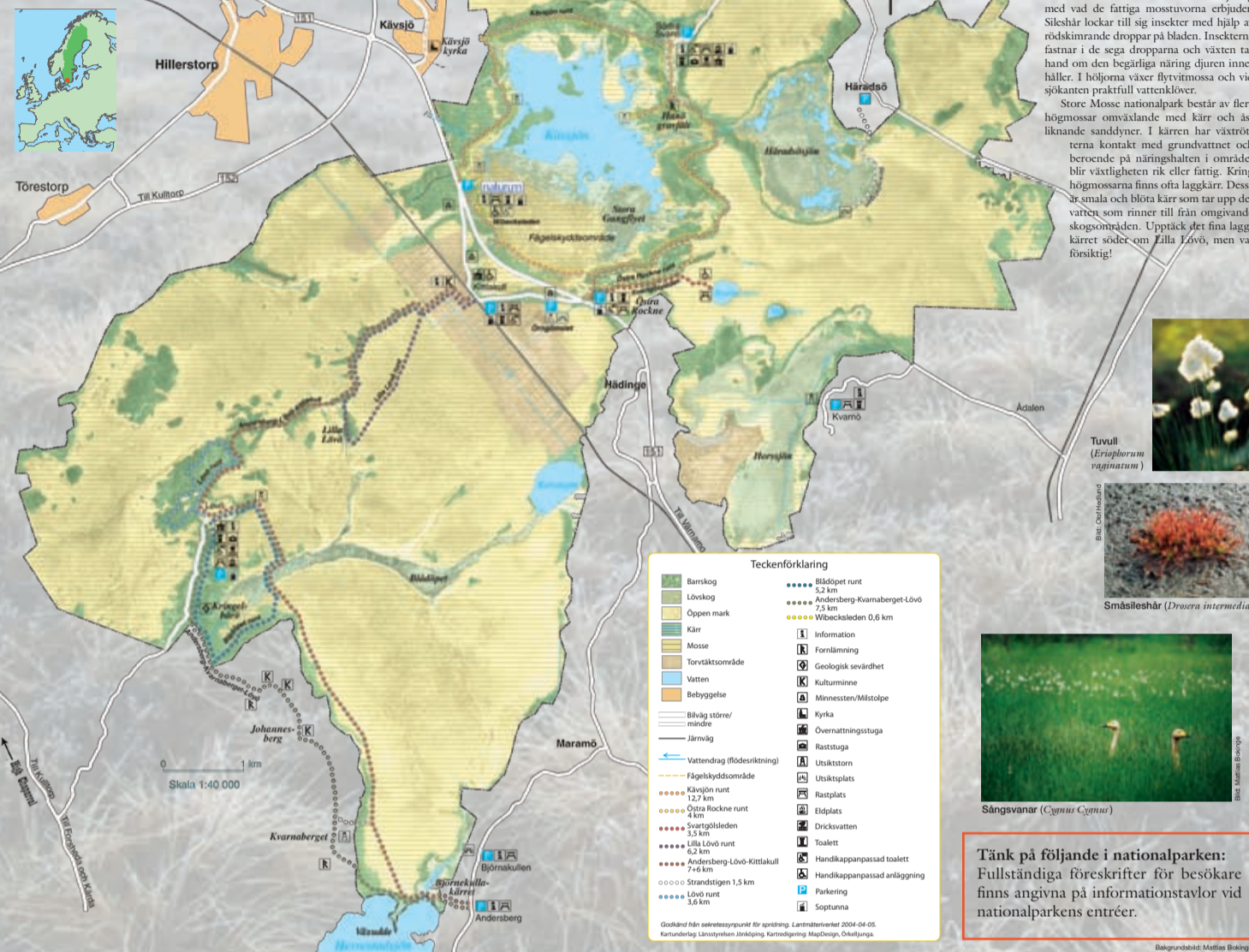
Store Mosse har valts ut som ett internationellt värdefullt område av Ramsarkonventionen, eller värmarkskonventionen som den också kallas. Konventionen består av en världsomspännande överenskommelse med syfte att bevara värmarker. Den bildades 1971 i samband med oron över att många artrika våtmarksområden dökades ut.

Store Mosse nationalpark har också tilldelats Europa rådets diplom för skyddade områden. Det innebär att Store Mosse är en viktig del av vårt europeiska natur- och landskapsarv och står under Europarådets beskydd.

Store Mosse ingår även i Natura 2000, det europeiska nätverket för skydd av värdefull natur och hotade arter.

Storspov (Numenius arquata)

Storspov (Numenius arquata)

Store Mosse nationalpark

På västsidan av Smålandska höglandet ligger Store Mosse nationalpark med fågelrika sjöar, kärr och en av Sveriges största högmossar. Landskapet lockar med en känsla av osäkerhet och okänd vildmark. Markerade vandringleder och spänger leder dig till lundec kulturlandskap och över bottenlösa sammarker. Vintertid är Store Mosse en upplevelse för skidåkare.

För ruststolsburna och familjer med barnvagnar rekommenderas Svartgölsleden och Wibecksleden. Du kan duka fram kaffekorgen eller grillen vid våra iordningställda rast- och tidplatser. I ständigt öppna raststugor kan dagsbesökare söka skydd mot väder och vind eller tänka en värmande brasa. Besök utsiktspplatser och fågelorn. Natloggi kan hyras i våra enkelt utrustade övernattningsstugor, eller på det mer bekväma och tillgänglighetsanpassade Kirtalkull.

Syftet med Sveriges nationalparker är att bevara större områden i deras naturliga tillstånd för forsknings- och friluftssändamål. De skall göras tillgängliga för allmänheten utan att deras ursprungliga karaktär förändras.

Ytterligare information:
Länstyrelsen i Jönköpings län - 551 86 JONKÖPING
www.storemosse.se - www.lanstyrelsen.se/jonkoping

Tänk på följande i nationalparken:
Fullständiga föreskrifter för besökare finns angivna på informationstavlor vid nationalparkens entréer.

Kävsjön

Stora Gungflyt

Söder om Kävsjöns vattenyta flyter ett stort växttäckte på sina sammanflätade rötter och växtdelar. Stora Gungflytet är ungefär två kilometer långt och en kilometer brett. Under mattan av växter finns sjön kvar och gungflytet höjer och sänker sig i takt med vattennståndet.

Stora Gungflytet började bildas efter sänkningen av Kävsjön på 1800-talet. Delar av sjöns blottlagda botten täcktes då av invandrande växter.

Fram till 1950-talet utnyttjades Stora Gungflytet för myslåttor. När slåttorn upphörde började området växa igen. Numera utvecklas det fritt och blir tjockare efter hand som växtdelar lagras. Till större delen är det fritt från trädvegetation, men björk och björk breder ut sig alltmer.

De öppna ytorna är tätt beväxna med pors och i kanten växer skräppor, vattenklöver och flaskstarr.

Ett tiotal par tranor häckar här varje år.

Stora gungflytet ser man bäst från fågelornet vid naturum.

Blåddöpet

Blåddöpet

Ett brett kärrdråg löper som ett blått och grönt band tvärs över den södra delen av Store Mosse. Kärrdråget, kallat Blåddöpet, är mellan 50 och 400 meter brett och ligger ett par decimeter lägre än mosseplanet. Blåddöpet avvattnar Kalvasjön.

Blåddöpet är mycket vattenrikt och här växer rikligt med flaskstarr, näckrosor, missne, vattenklöver och kräklöver. För bönderna på Lövo var Blåddöpet en viktig plats för höskörd. Fodret kördes hem vintertid när den tjällfrusna marken bar häst och vagn.

Hagmark med hamlade träd vid Södra Svåno

Södra Svåno

Kring byn Södra Svåno utbreder sig ett kulturlandskap med gamla anor. Mellan dungarna av lövskog ligger gamla åker-tegar, betes- och slåttermarker. Ångarna och slåttermarkerna har delvis varit igenvuxna, men används i dag som betesmarker. De betande djuren håller landskapet öppet, vilket gör att markerna fortfarande har en artrik flora.

På den svenska ången kan det växa upp till ett femtonstid olika arter per kvadratmeter. Inte ens i Amazonas regnskogar finns så många växter på så liten yta. På Södra Svåno finns ett stort antal hamlade träd. Vid hamlingen tog man kvistar och löv från träden och torkade till vinterfoder åt djuren. När hamlade träd blir gamla och knottiga växer flera sälsnyttiga mossor och lavar på dem. I kärrmarkerna mellan Svåno och Kävsjön växer rikligt av orkidén ängsnycklar.

Efter laga skiftet 1848 byggdes det bryggerhus som i dag används som raststuga. Boningshuset från 1907 är numera övernattningshus för besökare i nationalparken.

I hela området finns rester efter bebyggelse. Rännebroar av sten har utgjort uppfarter till loftet (rännat) på logarna och ladugårdarna. Jordkällare minner om gamla tiders effektiva och naturanpassade sätt att förvara mat. En grop i marken kan vara en grop där potatis förvarades, men också en lingrav där linet torkades.

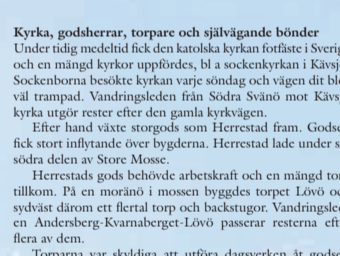
Hagmark med hamlade träd vid Södra Svåno

Barn, kvinnor och män

Livet på och invid Store Mosse krävde arbetsinsatser av hela familjen. Boskapens väl och ve var av stor vikt. Djuren mjölkades och ryktades av kvinnorna, och vallades på utmarken av valpojkar och valflickor. På slåtter- och lövångarna gick hustrar med liden, medan familjen räfsade och hägnade upp höst på hässjor för att torka. Myrmark och sjöar gav hushållen andra gåvor. Av mossens kådriska tallar och stubbar utvann man tjära och träkol. Barn och kvinnor plöckade bär och svamp. Småpojkar snarade gåddor och männen fällde villebråd. Även små hjälpsande händer var viktiga och barnen fick samla och hugga ved och passa småsnycken.

Hantverk gav reda pengar och var värdefullt för familjens överlevnad. I oljelampans sken satt kvinnor och omvandler till till fina ylletyger och mjuka linlockar till slätkratt linne. Dessa flitiga småländska kvinnor sögs ofta glämda med ett nystrån i fickan, ständigt stikande, eller med tång och järn-tråd idogt tillverkande hakor och hyskor.

I nationalparken möter man tydliga spår efter människors tidiga verksamheter. Rester efter odlade åkrar finns mer framför allt vid Södra Svåno, men även vid Lövo och invid vandringleden Andersberg-Kvarnaberget-Lövo. Tydligast är de ihopsamlade högarna av odlingssten. Vid Södra Svåno finns dessutom terrasser, åkerhåk och en stenstopp. Norr om Lövo finns en tjärbränna och kolbotten som vittnar om en gång resta kolmör. Vid Lövo och Johansberg kan man finna egendomliga föremål i träden. De är rester efter vindkraftverk som försåg gårdarna med el. Vid 1900-talets början levde fyra familjer i stort sett självförsörjande på Lövo.

Kyrka, godsherrarn, torpare och självägande bönder

Kyrka, godsherrarn, torpare och självägande bönder

Under tidig medeltid fick den katolska kyrkan förtäta i Sverige och en mängd kyrkor uppfördes, bl a sockenkyrkan i Kävsjön. Sockenborna besökte kyrkan varje söndag och vägen dit blev väl trampad. Vandringleden från Södra Svåno mot Kävsjön kyrka utgör rester efter den gamla kyrkvägen.

Efter hand växte storgods som Herrestad fram. Godsen fick stort inflytande över bygderna. Herrestad lade under så södra delen av Store Mosse.

Herrestads gods behövde arbetskraft och en mängd torp tillkom. På en moränö i mossen byggdes torpet Lövo och sydväst därom ett flertal torp och backstugor. Vandringleden Andersberg-Kvarnaberget-Lövo passerar resterna efter flera av dem.

Torparna var skyldiga att utföra dagsverken åt godset. Antalet dagsverken kunde uppgå till ett par hundra per år. Utmed vägar och stigar vandrade män och kvinnor till och från sina plikter, somliga med spåda barn på sina ryggar, andra barfota, sommar som vinter.

Familjerna var ofta barnrika. På torpet Johansberg skafade familjen inte mindre än 12 barn under loppet av 24 år. I backstugor bodde utsläta och mindre bemedlade. Backstugusittarna i Lilla Udde beskrivs som "urfattiga och bräckliga". Stället beboddes senare av den trollkunniga "Maja i Lilla Udde". Hon mistades ha förtäat en värmande krea-tur med sina trollstolar. Äldsta dottern dömdes till två års straffarbete för förtrofvärdighet år 1899.

I ett av de två torpen på Södra Udde bodde den sickske-lige jägaren och snararen soldat Johan Berg. Han ägde en rävsav som ibland placerades i potatisgropen mot snattare. Det berättas att han höll ordning på "kärningarna" i trakten med en påk.

På Södra Svåno var förutstättningarna annorlunda. Här fanns två stycken hemman. De självägande småbrukarna hade inga förpliktelser gentemot godsherrarna men var helt beroende av sin egen insats, områdets förutstättningar samt väder och vind.

Kävsjön kyrka

Kävsjön kyrka

Kyrkan i Kävsjön är den tredje i ordningen på samma plats. Den ursprungliga träkyrkan tillkom på 1200-talet och byggdes då av mest ständiga klövna stockar. Från denna kyrka återstår i dag endast dopfonten och krukväxt.

Från Kävsjön andra kyrka härstammar troligen den nuvarande sakristian. Golvet i denna är något lägre än i resten av kyrkan.

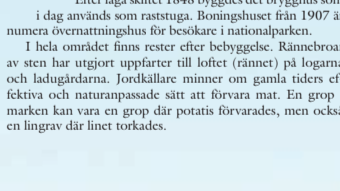
Den nuvarande kyrkan är byggd i etapper mellan åren 1725 och 1775. Den har sedan dess restaurerats några gånger under 1800- och 1900-talen.

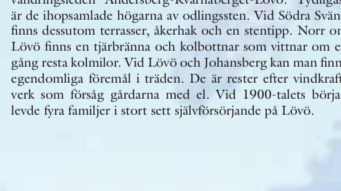
Trana (Grus grus) och sjöfråken (Egretta flaviventris)

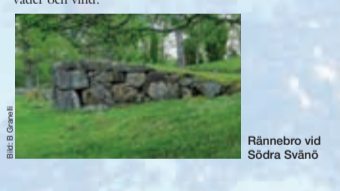
Vattenklöver (Menyanthes trifoliata) till vänster och kräklöver (Potentilla palustris) nedan.

Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Rännebo vid Södra Svåno

Rännebo vid Södra Svåno

Grillfest vid Lövo

Björnekullakärret

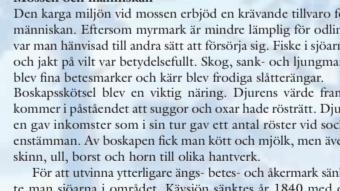
Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Milstolpen till vänster och en vägghällingssten ovan

Björnekullakärret

Björnekullakärret är ett av få rika kärr på det Sydsvenska höglandet. Näringsrikt och kalkhaltigt grundvattnet gör att krävande växter som orkidéer trivs här. Under högsommaren kan besökaren njuta av både kärnkipprot och sumpnycklar.

Mossfloran är rik och en nordlig art som svartknoppmossa har sin sydligaste växtplats här. Tatör, slåtterblomma och brudsporre är vanliga.

Fram till 1940-talet bedrevs slårer i stora delar av kärret. Idag sätts ett mindre område i naturvårds-syfte.

Lövo

Lövo Lövo var ett torp under Herrestads gods. Det byggdes ursprungligen under 1600-talet. På 1850-talet friköptes Lövo av den dåvarande torparen, Magnus Andersson. Han uppförde nya byggnader och anlade den första vägen fram till Lövo. Denna sträckte sig över sanddynerna mellan Lövo och Hädinge. Numera följer en spångad led den gamla vägen.

Landskapet på Lövo är starkt kulturpräglad. Här finns både hamlade träd och lövångar med bland annat doftande nattviol.

En tjärbränna finns också i närheten.

Historiska vägmarken

Norr om Kirtalkull finns en milstolpe. Fundamentet är in-takt men den nuvarande stolpen är nyttverkad i gjutjärn. Stolpen har inskriptionen 1/4 M. Milstolparna kom till efter att skjutväsendet organiserades. Detta innebar att staten ansvarade för att skjutning och härbärgering av resande till-handahölls. Varannan mil uterter landsvägen skulle det finnas husrum och kost för resande och hästar. Så växte gästgiverierna upp på jämna avstånd och utmed landsvägen sattes milstolpar upp. Dessa angav avståndet med en kvarts, en halv och en hel mil. En mil var på den tiden 10 688 meter.

Oster om Kirtalkull finns ett par vägghällingsstenar. Varje by hade till uppgift att underhålla utvalda vägar och broar inom socknen. Vägghällingsstenar angav skötselgränserna.

Store Mosse naturum - mötesplats för nyfikna

I naturum Store Mosse får du kunskap om mossens utveckling och inspiration till egna tankar och betraktelser. Ett referensbibliotek, en skön fåtölj och en värmande braskärlare ger utblick över Kävsjöns rika fågelliv. Lite från ovan spanar Granis, den uppstoppade Granfällsbjörnen, på besökarna. Den som vägar kan klättra upp och klappa honom på ramarna. Granis vandrade omkring i stora delar av Sverige och sköts vid Björnekullen, intill Store Mosse nationalpark, år 2000. För barnen finns björniet, ett mysigt krypin där barnen kan vara ensamma. Utomhus finns den spännande och informativa Transtigen. Upplev utställningarna på egen hand eller följ med på guidad tur. Store sällskap kan boka plats i samlingslokal eller grupprum.

Telefon 0370 - 237 92 • E-post: storemosse@lanstyrelsen.se

Mossen och människan

Den karga miljön vid mossen erbjuder en krävande tillvaro för människan. Eftersom myrmark är mindre lämplig för odling var man hänvisad till andra sätt att försörja sig. Fiske i sjöarna och jakt på vilt var betydelsefullt. Skog, sank- och jungmark blev fina betesmarker och kärr blev frodiga slåtterängar. Boskapskötsel blev en viktig näring. Djurens värde framkommer i påståendet att suggor och oxar hade rösträtt. Djuren gav inkomster som i sin tur gav ett antal rödrätt vid sockenstämmorna. Av boskapen fick man kött och mjölk, men även skinn, ull, borst och horn till olika hantverk.

För att utvinna ytterligare ängs- betes- och åkermark sänk-te man sjöarna i området. Kävsjön sänktes år 1840 med en meter. På 1870-talet sänktes även Horsjön. Spår efter den gamla vattenlinjen syns bl a vid Södra Svåno.

Mojligen man utvunnit myrmarken var Store Mosse. Bruket var väntat mellan yngre järnålder och 1700-tal. Uppnå golar hämmlade klippor av malm från myrarnas inre. Järnet användes till redskap och vapen.

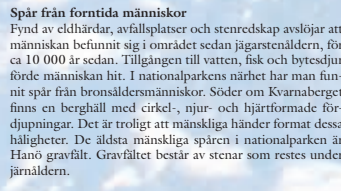
Torven i mossen var användbar som bränsle, isolering, strö och för tillverkning av blöjor. Under industrialiseringen ökade energibehovet och bräntorven blev betydelsefull. Syd-väst om Kirtalkull finns rester efter Hädinge torvströfabrik och ett brett stråk av torvgryvar. I början av 1900-talet fanns här hundratals stocktorlar och en fabriksbyggnad med en 18 meter hög skorsten. Till att börja med drevs fabriken av en ångmaskin. Den ersattes av en elmotor på 1930-talet.

Torvbrutningen utfördes på hösten tills tjäljen gick i marken. Torvstyckena kupades på våren för torkning i solen. Torven transporterades sedan vidare till särskilda torklådor och slutligen till fabriken för rivning, sortering och packning. Under 1930-talet exporterades torvballar till Amerika. Fabriken upphörde efter en brand år 1966.

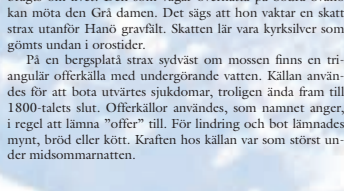
Edvard Wibeck och nationalparkens bildande

Professor Edvard Wibeck var, förutom naturvård av stora mått, en briljant naturfotograf. Många tusen bilder av natur-landskap och fågelorn minner om hans verk. Under 48 år använde han en och samma bälgkamera. Närboende pojkar fick tjänstgöra som bärare av den tunga utrustningen.

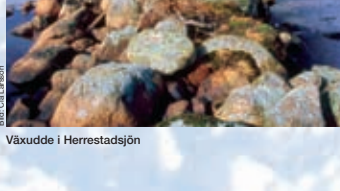
År 1905 föreslog han fridlysning av fågellivet vid Kävsjön, Stora Gungflytet och omgivande mossområden. Drygt tjugo år senare gick förslaget igenom, men kampen för ett ökat skydd fortsatte. På 1950-talet lämnade han förslag på att skapa en nationalpark av Store Mosse. Tio år efter hans bortgång 1972 gick hans dröm i uppfyllelse.

Hanö gravfält

Hanö gravfält

Hanö gravfält

Hanö gravfält

Hanö gravfält

Hanö gravfält